

ניבים, פתגמים ומטבעות לשון

חומרי לימוד לחידון אלוף השפה העברית

במסגרת התכנית העירונית
"רק מילה בעברית"
לעידוד וטיפוח השפה העברית
בבתי הספר היסודיים באשדוד

מאת ישראל ליכטמן

1. איזהו מְכַבֵּד? – הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת
↩ מיהו אדם מכובד? - אדם שמכבד בני אדם אחרים.
2. אריכות ימים
↩ חיים עד גיל מבוגר מאוד.
3. בלשון סְגִי נְהוֹר
↩ בלשון הפוכה. סְגִי = הֶרְבָּה: נְהוֹר = אֹר = כינוי לעיוור - כדי לא לפגוע בו.
4. בּוֹר שְׁשִׁתִּית מְמַנּוּ – אֵל תִּזְרַק בּוֹ אֶבֶן
↩ אל תגמול רעה (אל תזרוק אבן) למי שעשה לך טובה (הבאר)
5. גָּלָה אֶת אָזְנוֹ
↩ סיפר לו דבר סוד.
6. דְּבָרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים
↩ חכמים אינם משמיעים את דבריהם בצעקות, אלא בנחת, בשקט ובסבלנות.
7. הֶחֱכַם – עֵינָיו בְּרָאשׁוֹ
↩ עיניו של החכם פקוחות, והוא מבין את המציאות.
8. וְהִדְרִתָּ פָּנֶי זֶקֶן
↩ כִּבֵּד אֶת הַזֶּקֶן וְשִׂמַח אוֹתוֹ.
9. זֶה נִהְנֶה וְזֶה לֹא חָסֵר
↩ נֶאֱמַר עַל מִי שֶׁעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה הַגּוֹרֵם הַנָּאֵה לְמִישָׁהוּ וְאִינוֹ גּוֹרֵעַ כְּלוּם מֵעַצְמוֹ.
10. חִפְשׁ בְּנֹרוֹת
↩ הִשְׁתַּדֵּל מְאֹד לְמַצּוֹא דְבַר-מָה.

11. טוֹבִים הַשָּׁנִים מִן הָאֶחָד

עדיף להיות בשניים (או יותר) מאשר לבד. בכל עניין בחיים, לשניים יש יותר כוח מאשר ליחיד. ↩

12. יְהַלְלֵךְ זָר, וְלֹא פִיךְ

אל תשבח את עצמך. עדיף שאחרים יעשו זאת. ↩

13. כִּיד הַמֶּלֶךְ

ברוחב לב, בנדיבות-לב, מרבה. ↩

14. לֹא דוֹבִים וְלֹא יַעַר

לא היה ולא נברא, אין דבר כזה. זאת המצאה. ↩

15. לֹא הַבִּישָׁן לְמַד, וְלֹא הַקְפִּדָן מְלַמֵּד

מי שמתבייש לשאול ולברר, לא יצליח ללמוד, ומורה קפדן שלא נעים לשאול אותו - לא יצליח ללמד. ↩

16. מְרֹבב עֲצִים לֹא רוֹאִים אֶת הַיַּעַר

בגלל ריבוי פרטים לא יודעים מה העיקר. ↩

17. מוֹדָה וְעוֹזֵב יִרְחַם

יש לסלוח למי שמודה בחטאו ועוזב את דרכו הרעה. ↩

18. נְחַבֵּא אֶל הַכֵּלִים

אדם צנוע ומתנהג בענוותנות. ↩

19. עַל טַעַם וְעַל רֵיחַ אֵין לְהִתְנַכֵּחַ

בנושאים הקשורים לטעם, אין אמת אחת, כי לכל אחד טעם משלו, ולכן אי אפשר להתווכח עליהם. ↩

20. פְּרָצָה קוֹרֵאת לַגָּנֵב

↓ גדר פרוצה (פתוחה) מזמינה גנבים להיכנס.

21. צְפוֹר דְרוֹר

↓ חפשי, פטור מחובות.

22. קִנְיַת סוֹפְרִים תִּרְבֶּה

↓ התחרות בין אנשי חוכמה גורמת להם ללמוד עוד.

23. רְצוֹנוֹ שֶׁל אָדָם – כְּבוֹדוֹ

↓ יש לכבד את רצונו של אדם, גם אם הדבר אינו נראה לנו.

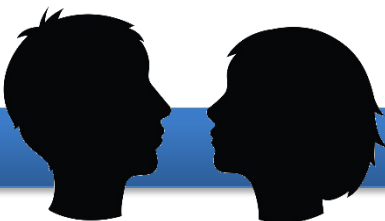
24. שֶׁלַח לַחֲמֶךָ עַל-פְּנֵי הַמַּיִם, כִּי בָרַב הַיַּמִּים תִּמְצָאֶנּוּ.

↓ התנהג בצורה נדיבה כי בעתיד תקבל גמול על כך.

25. תַּפְסַת מְרוּבָה – לֹא תַפְסַת

↓ אדם המשתדל ומתאמץ להשיג יותר מדי, בסוף עלול להפסיד הכול.

מטבעות לשון ואברי גוף

ראש

בראש חוצות - במקום פומבי, בפרהסיה.
קלות ראש - זלזול, חוסר רצינות.
חש בראשו - כואב לו הראש.
בראש ובראשונה - קודם כל.

עיניים

לא גרע עין - לא חדל מלהתבונן.
בבת עינו - משל לדבר יקר ביותר.
כהרף עין - בזמן קצר ביותר.
אורו עיניו - שמח, הוטב לו, הבין לבסוף.
השגיח בשבע עיניים - שמר היטב.
בעין יפה - בנדיבות, בחיוב.

אזניים

אוזניו כרויות - מקשיב.
יש אוזניים לכותל - זהירות! מישהו עלול לשמוע.
שם אוזנו כאפרכסת - הקשיב היטב.

פה ולשון

בחצי פה - לא בבטחה, לא ברור.
פליטת פה - דבר שנאמר בטעות, שלא במתכוון.
המקום מלא מפה לפה - מקצה אל קצה.
פתחון פה - כושר דיבור, אפשרות לומר/לטעון משהו.
מילא פיו מים - שתק, לא אמר דבר.
פה אחד - בהסכמת כולם.
פיו ולבו שווים - דובר אמת, אדם ישר.
נכשל בלשונו - פלט מפיו דברים ללא מחשבה תחילה, טעה.
לשון רכה - דיבור נוח, דברים נעימים ורכים.
לשון הרע - רכילות, לעז, הוצאת דיבה.

לב, נפש, נשמה, רוח.

יוצא מן הלב - אמיתי, כן.
נגע ללבו - גרם לו התרגשות, לא נשאר אדיש.
הכביד את לבו - התאכזר, התעקש.
ירדה אבן מלבו - הפסיק לדאוג, נרגע.
בלב ונפש - במסירות שלמה.
חרף נפשו - סיכן עצמו באומץ, בלי להתחשב בסכנות.
כלתה נפשו - השתוקק מאוד למשהו, מישהו.
שם נפשו בכפו - הסתכן.
משל ברוחו - התאפק, הבליג.
קורת רוח - הנאה, שביעות רצון.

ידיים ורגליים

עלה בידו - הצליח לבצע את הדבר.
ידו על העליונה - הוא ניצח.
משלח יד - מקצוע, עיסוק.
טמן ידו בצלחת - התבטל, ישב בלא מעש.
מעשה ידיו להתפאר - יצירה נאה הנותנת כבוד ליוצרה.
מחכך ידיו בהנאה - ביטוי של שמחה.
ישב בחיבוק ידיים - לא עשה דבר, התעצל.
כיד המלך - בשפע, בנדיבות.
פתח ידו - תרם בנדיבות, נתן בעין יפה.
יש רגליים לדבר - יש יסוד לדבר, הדבר מתקבל על הדעת.
מדיר רגליו - נמנע מלבוא למקום כלשהו.
עקב בצד אגודל - התקדמות/הליכה איטית
ירד על ברכיו - התחנן.
נקי כפיים - אדם ישר ונאמן בכל דרכיו.
לא נקף אצבע - לא עשה דבר, התבטל.

פנים וכל השאר

השיב פניו ריקם - דחה את בקשתו, סרב.
בסבר פנים יפות - בנעימות, בחביבות.
כבש פניו בקרקע - השפיל מבטו מרוב בושה או צער.
עזות מצח - חוצפה.
קשה עורף - עקשן.
פנה לו עורף - עזב אותו, זנח אותו.
היפנה לו גב - התעלם ממנו.
כתף אל כתף - יחד, בשיתוף פעולה זה לצד זה.
שינס מותניו - החל בדבר במרץ רב.